

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΘΡΑΚΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ

Ἀφορμὴ νὰ διατυπώσω τὶς παρακάτω σκέψεις γιὰ τὶς σύγχρονες ἢ γενικὰ νεώτερες συλλογὲς δημοτικῶν τραγουδιῶν, καθὼς καὶ γιὰ τὴ θέσῃ ποῦχει σήμερα στὴ ζωὴ μας τὸ δημοτικὸ τραγούδι, μοῦδωσε ἡ ἐπιθυμία τοῦ φίλου κ. Παπαχριστοδοῦλου νὰ γραφῇ στὸ περιοδικὸ τοῦτο κάτι γενικὸ σχετικὰ μὲ τὸ δημοτικὸ τραγούδι στὴ Θράκη. Ἐχει δὲ τὸ τραγούδι ἀντιπροσωπευτὴν στὰ δυὸ Θρακικὰ περιοδικὰ¹, ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ ποσοῦ τοῦλάχιστον, ἱκανοποιητικά.

Οἱ πλούσιες συλλογές, ποὺ μᾶς δίνουν τὰ δυὸ αὐτὰ περιοδικὰ εἶναι, ἔκτὸς ἀπὸ λίγες, σύγχρονες² καὶ ὀφείλονται κυρίως στὴν παρόρμηση ποὺ δόθηκε ἀπ' αὐτὰ τὰ ἴδια περιοδικὰ γιὰ τὴ συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου, ἀφοῦ τὸ ἔργο τοῦτο θεωρήθηκε πιά σὰν ἔργο διασώσεως τῶν ἐθνικῶν κειμηλίων, ἂν καὶ βέβαια ἡ ἐντατικὴ κίνησις γιὰ τὴ Λαογραφία τοῦ τόπου μας εἶναι γενικώτερο φαινόμενο, χωρὶς ὅμως ἀπολύτως νὰ ἔχει πάντα βαρύτερα καὶ σοβαρὰ τὰ αἷτια.

Ἀπὸ τὸ συγκεντρωμένο ὕψος τῶν περιοδικῶν τοῦτα πρέπει νὰ δείχνεται κατὰ πόσον ζῇ σήμερα τὸ τραγούδι στὴ Θράκη καὶ ἂν ὅλα τὰ εἶδη, ἢ ποὶ εἶδος, ἀπὸ τὰ πολλὰ ἀκούγεται ἀκόμα ἐκεῖ. Τὸ συμπέρασμα, ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ διάβασμα τῶν συλλογῶν εἶναι, ὅτι καὶ στὴ Θράκη ὅπως καὶ στ' ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας γενικά, τὸ γνήσιον παλιὸ δημοτικὸ τραγούδι μέρα μὲ τὴν ἡμέρα σβήνει. Τὰ πολλὰ ἀποσπύονται σιγά σιγά καὶ τὰ χαλασμένα τραγούδια, ποὺ γεμίζουν τὶς συλλογές, αὐτὸ μᾶς δείχνουν. Δὲν ζῇ πιά ἡ παραλογή, οὔτε τὸ ἀκριτικό, οὔτε τὸ τραγούδι τῆς ξενιτειᾶς, οὔτε τὸ παλιὸ ἀληθινὸ μοιρολόι, ἔστω κι' ἂν τέτοια τραγούδια μπορέσουμε νὰ καταγράψουμε, ἀφοῦ ψάξουμε πολὺ καὶ κατορθώσουμε, ὅχι νὰ μᾶς τὰ τραγουδήσουν, ἀλλὰ νὰ μᾶς τὰ ἀπαγγεῖλουν.

Γιατὶ ἂν βέβαια κάποιον σ' ἓνα ἀπόμερο καὶ μακριὰ ἀπὸ κάθε ἐπικοινωνία μέρος, μὲ κόπο πολὺ πετύχουμε νὰ βροῦμε κάποιον, ποὺ θὰ μᾶς πῇ παλιὰ τραγούδια ἀκέραια ἢ πιὸ συχνὰ κομμάτια μόνον ἀπ' αὐτά, αὐτὸ ἀκριβῶς φανερῶνει πόσο τὸ τραγούδι λείπει ἀπὸ τὴν ὁλότητα, ποὺ τὸ εἶχε μιὰ

1) Ἀρχεῖο τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ Θεσαυροῦ, τόμ. 1—5, (1934—1938) καὶ Θρακικά, τόμ. 1—11 (1928—1939).

2) Στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ Θεσαυροῦ ἔχουν δημοσιευτὴ καὶ παλιότερες συλλογές, ποὺ εἶχαν σταλῇ πρὶν ἀπὸ χρόνια στὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ τῆς Ἑλλ. γλώσσης. Αὐτὰς εἶναι : τοῦ Ἀ. Οἰκονομίδη (1891), Ἀ. Χρηστίδη (1894), Κ. Κουρτίδη (1898), Συμ. Μανασεΐδη (1906).

Ἀρχεῖον
Θρακικῶν
Λαογραφικῶν
Γλῶσσων
Θησαυρῶν
Αθ. τ. 2!

1940-1941

τ. 134-144

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

φορὰ δικό της καὶ ὑπάρχει μόνο σὰν σπανιότης. Τὸ νὰ βρίσκεις ἀπομεινάκια καὶ συντρίμματα δείχνει τὸ θάνατο, κι' ὅχι τὴ ζωὴ τοῦ τραγουδιοῦ. Αὐτὸ δὲ τὸ ξέρω κι' ἀπὸ προσωπικὴ πείρα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς τυχαῖες ἀναζητήσεις τραγουδιῶν καὶ ἄλλου λαογραφικοῦ ὕλικου, ὅσες φορὲς ἔτυχε νὰ βρεθῶ σὲ χωριά στὴν Ἀράχθω, πού ἤμουνα τὸ καλοκαίρι τοῦ 1938, καθὼς καὶ στὰ μέρη τῆς Καστοριάς τὸ 1937 με' ἀποστολὴ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, πρόσεξα πολὺ τὸ δημοτικὸ τραγούδι. Ἄκουσα λοιπὸν ἐκεῖ καὶ κατέγραψα ὅλων τῶν εἰδῶν τὰ τραγούδια, ἀκριτικά, παραλογές, μερικὰ παλιὰ μοιρολόγια καθὼς καὶ τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς, μὰ εἶδα πολὺ καλὰ, ὅτι αὐτὰ δὲν ἀντιπροσωπεύουν τίποτα πρὸ ἐσωτερικό. Δὲν τὰ τραγουδᾶνε πιά στὸ χωριό, δὲν τὰ χαίρουνται οὔτε τὰ νοιώθουν, ἀλλὰ με' πολὺ κόπο τὰ ξεθάφτουν ἀπὸ τὰ βάθη τῆς λησμονιᾶς μερικὲς γριὲς ἢ σοῦ τὰ λένε σὰν μάθημα μερικὲς νέες, ποῦ-τυχε νᾶχουν μνήμη καὶ νὰ θυμοῦνται, ὅτι κάποτε τᾶκουγαν ἀπὸ τὶς γιαιγιάδες τους.

Ἄν δὲν ἀκούγονται ὅμως πιά οἱ παραλογές ἢ τὰ παλιὰ κλέφτικα, τραγουδιοῦνται πολὺ τὰ ἐρωτικά καὶ χορεύουν με' τὴν ἀγάπη τους, διασκεδάζει ὁ λαὸς με' τὰ σατιρικά καὶ κάθε μέρα ἀδειάζουν, μάλιστα σὲ ὁρισμένα μέρη, γεννιοῦνται καινούργια δίστιχα. Ἔτσι καὶ μετὰ τὶς θρακικὲς συλλογές, τὶς πρὸ γνήσιες καὶ ἀξιόπιστες, βλέπουμε ν' ἀντιπροσωπεύονται πλούσια τὰ διαφορὰ ἐρωτικὰ καὶ χορευτικὰ τραγούδια, καὶ σὰν ἐκείνα, τὰ κάλαντα καὶ τὰ κρημνία, δηλαδὴ τὰ τραγούδια, πού καὶ σήμερα μορφοῦν καὶ ικανοποιοῦν τὴν ἀνάγκη γιὰ ἔκφραση τοῦ ἀνθρώπου τοῦ γιαιγιά, πρὸς τὸ εἶναι στενὰ ἐνωμένα με' λατρευτικὰ ἔθιμα, ἀφοῦ ὅμως καὶ αὐτὰ παροῦν μιὰ νεώτερη μορφή. Ἀπὸ τὰ διηγηματικά, πάντα φυσικὰ με' κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν συλλογῶν πού ἔχουμε, ξέρουν ἐπύλλια με' ὑπόθεση ἐρωτικὴ καὶ συχνότατα μονάχα τοπική, τὰ χαρακτηριστίζει δὲ ὅχι τόσο ποίηση, ὅσο ἀγάπη ἢ καλύτερα κάποια κλίση καὶ περιέργεια γιὰ τὸ ἐπεισοδιακό. Ἔτσι βλέπουμε σὲ τὶς περισσότερες, ἂν ὅχι σ' ὅλες τὶς συλλογές, τὸ τραγούδι τῆς Θεονίτσας ἢ Διονύτσας :

Τί ἔχεις, Θεονίτσα, μέρα καὶ νύχτα κλαῖς
καὶ μένα τὴ γενέ σου γιατί δὲν με' τὸ λές :

ἢ : Ὅλες οἱ ἀρχοντοπούλες μας με' γέλια καὶ χαρὲς,
καημένη ἢ Θεονίτσα σου με' πίκρες καὶ χολές.

ἢ τὸ πολὺ ἀγαπητὸ με' τὸ γοργὸ ρυθμὸ του :

Τρελλαίνουμαι, μαννούλα μου, γιὰ μιὰ γειτονοπούλα μου

ἢ τῆς κοπέλλας, πού δὲν θέλει νὰ πάρει τὸν Τοῦρκο ἄντρα κ. ἄ., γιὰ ν' ἀναφέρω τὰ καλύτερα.

Στὴ Θράκῃ εἶχαν, φαίνεται, μεγάλη διάδοση οἱ ἀνθολογίες γι' αὐτὸ

βλέπουμε ν' ἀραδιάζουν οἱ συλλογεῖς σὰν θρακιώτικα τραγούδια τὰ λόγια κατασκευάσματα τῆς παλιότερης γενιᾶς ¹.

² Ἀντιπροσωπευτικὴ καὶ πολὺ χαρακτηριστικὴ γιὰ τὴ σημερινὴ κατάσταση τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ στὴ Θράκη εἶναι, νομίζουμε, ἡ συλλογὴ τοῦ Μ. Ἀποστολίδου (Ἀρχ. Θρακ. Λαογρ. Θησ. Α' σ. 225—259). Περιέχει 53 τραγούδια· ἀπ' αὐτὰ 2—3 εἶναι ἀκριτικά, 2 παραλογές κι' αὐτές χαλασμένες, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα εἶναι ἐρωτικά, σατιρικά καὶ πολλὰ λόγια. Τέτοια τραγούδια θὰ μάζευε κανεὶς στὰ περισσότερα μέρη, ἂν ἔπαιρνε στὴν τύχη ὅ,τι ἄκουγε, καὶ δὲν ἀναζητοῦσε μ' ἐπιμονὴ νὰ θυμηθοῦν καὶ νὰ τοῦ ποῦν παλιά.

Ὅταν ζητοῦσα πέρασι στὴν Ἀράχοβα παραλογές ὠρισμένες, καὶ δὲν θυμόντουσαν οὔτε καὶ οἱ γριές νὰ μοῦ τίς ποῦνε ³, ἄκουσα νὰ μοῦ λέν: «ἅμα δὲν τὰ τραγῶς τὰ ξιχνᾷς, τότε τὰ τραγδάγανε». Γι' αὐτὸ κι' ἐκεῖ ξέρουν πολλὰ τῆς τάβλας καὶ τοῦ χοροῦ σὲ διάφορες παραλλαγές, ἐνῶ τραγούδια ἄλλα διηγηματικά, μὲ κόπο οἱ γριές θυμοῦνται.

Σ' αὐτὸ τὸ σβήσιμο τοῦ παλιοῦ τραγουδιοῦ ἀπὸ τὴν ζωὴ, κι' ἔτσι σιγὰ σιγὰ κι' ἀπὸ τὴν μνήμη, χρωστοῦμε πρὸς τὸν πλῆθος τῶν ἀποσπασματικῶν τραγουδιῶν, καθὼς καὶ τὰ παλαιότερα τραγούδια, πού χαρακτηρισίζουν ἰδιαίτερα τὶς νεώτερες συλλογές. Ἔτσι πολλὰ ἀποσπάσματα βλέπουμε στὶς συλλογές τῶν δύο θρακικῶν πεποιθῶν μας, ὅπως καὶ σ' ἄλλες σύγχρονες, πρῶτο πλ. ὅψη μου ἀπὸ τὴ Λαογραφικὴ Ἀρχεὶα. Ἀπολογιστὰ θὰ ὀμῶς σήμερα γι' αὐτὸ ἄλλοῦ πέν, ὅτι δὲν κάνει νὰ τελειώσει κανεὶς τὸ τραγούδι, γιατί θὰ πεθάνει ἡ μάνα του (Κοίτη)· ἄλλοῦ πάλι, ὅτι πρέπει νὰ μείνει καιρὸς γιὰ νὰ τραγουδήσουν οἱ ἄλλοι (Ἀράχοβα, Θράκη κ. ἄ.), πρᾶγμα, πού φαίνεται πὼς τῶχουν πραγματικά ὡς ἔοικε σὲ γλέντι. Τὶς περισσότερες φορές δὲν δίνεται καμιὰ δικαιολογία, γιατί οὔτε αἰσθάνονται κἄν, ὅτι δὲν εἶναι ὀλόκληρο τὸ τραγούδι.

Θὰ ἤθελα τώρα νὰ δώσω μερικὰ παραδείγματα, γιὰ νὰ φανῇ ἔτσι καλύτερα τί ἐννοῶ, ὅταν μιλῶ γιὰ ἐσχάσμα καὶ ξεπεσμό τοῦ παλιοῦ τραγουδιοῦ ⁴.

1) Πρβλ. καὶ τὰ γραφόμενα τοῦ Μ. Ἀποστολίδου στὸ Ἀρχ. Θρακ. Λαογρ. Θησ. Α', σ. 225 — Ἀξιοπαρατήρητο εἶναι, ὅτι αὐτὰ τὰ τραγούδια τὰ συναντοῦμε σχεδὸν χωρὶς, ἢ μὲ ἀσήμαντες παραλλαγές στὶς διάφορες συλλογές. Κι' αὐτὸ νομίζω, ὅτι ὀφείλεται στὸ ὅτι εἶναι κάτι, πού βγαίνει ὄχι ἀπὸ μέσα, ἀλλὰ εἶναι παρμένο ἐξωτερικά, κι' ἔτσι, σὰν ὄχι ὀργανικὸ καὶ ξένο πρὸς τὸ λαϊκὸ γλωσσικὸ αἶσθημα, δὲν παθαίνει τίς ἀλλοιώσεις καὶ τίς ποικιλίες, πού παρατηροῦμε σὲ κάθε πραγματικὰ δημοτικὸ τραγούδι στὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Αὐτὸ πρόσεξα ἀκόμη καὶ σὲ δημοτικὰ τραγούδια, πού τᾶχουν μάθει τελευταῖα σ' ἓναν τόπο ἀπὸ τίς Ἐκλογές τοῦ Πολίτη ἢ ἀπὸ τ' Ἀναγνωστικά.

2) Ἔτσι δὲν κατώρθωσα νὰ πάρω καμιὰ παραλλαγὴ τοῦ *Νεκροῦ ἀδελφοῦ*.

3) Φυσικὰ τὸν ἐπιστήμονα λαογράφο ἐνδιαφέρει κάθε εἶδος νέα παραλλαγή, ὅπως καὶ γενικά κάθε νέα λαϊκὴ δημιουργία, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ξεχωρίζει κανένας τὴν ἀληθινὴν ποίηση, πού ὑπάρχει στὸ δημοτικὸ τραγούδι ὠρισμένης ἐπο-

Ἄς πάρουμε τὸ τραγούδι τῆς ἄπιστης γυναίκα, πὺν τὴν σκοτώνει ὁ ἄντρας της, ὁ Κωνσταντῆς, σὰν τὴν βρίσκει, γυρίζοντας ξαφνικὰ στὸ σπίτι, στὴν ἀγκαλιὰ ἐνὸς ἄλλου. Ἡ ἀρχὴ εἶναι τυπικὴ :

Ξανθὴ κόρη κοιμότανε στ' ἄντρός της τὶς ἀγκάλες,
κι' οὐλο τ' ἄντρός της ἔλεγε κι' οὐλο τ' ἄντρός της λέει
(ΛΑ 1159 Δ' Σαρατσᾶ Πολίας—Γ. Ταρσούλη 1938)

Μιὰ κόρη νεκοιμότανε στ' ἄντρός της τὶς ἀγκάλες,
κ' ὕπνος δὲν τῆς ἐπάγαινε κ' ὕπνος δὲν τῆς παγαίνει
(Δάσκαρη, Λάστα σ. 389, 1)

Στὴν ἀποπέρα γειτονιὰ στὴν παρακάτω ρούγα
μιὰ λυγερὴ κοιμότουνε στὴν ἀγκαλιὰ τ' ἄντρός τση
(Pasow No 461)

Κοιμᾷτ' ἀστρὶ κοιμᾷτ' αὐγὴ, κοιμᾷται νιὸ φιγγάρι,
κοιμᾷτι κι' μιὰ λυγιρὴ στ' ἀνδροῦ της τὶς ἀγκάλις
(Ἵλη Πολίτου 2195)

Ὅμοια ἀρχίζουν κι' οἱ ἄλλες πλήρεις παραλλαγὲς τοῦ τραγουδιοῦ ἐκτὸς ἀπὸ λίγες, πὺν ἀρχίζουν ἀπ' εὐθείας μὲ τὴν ἀποστροφή τῆς γυναίκα :

βαρειά κοιμᾶσαι, Κωσταντῆ, βαρειά κοιμᾶσαι, Κώστα,

ἀπὸ τὴν ὁποῖα φωνάζεται νὰ λείπει ἡ ἀρχὴ.
Οἱ εἰσαγωγικοὶ αὗτοί στίχοι, δίνοντας ἀμέσως τὸν διηγηματικὸ τόνο, πὺν ταιριάζει στὴν παραλογίη, μᾶς βάζουν πάλι στίχοι στὴν τραγικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ δράματος, πὺν θὰ ἐπακολουθήσῃ. Ὁ ὕπνος τῆς λυγερῆς στ' ἄντρός της τὶς ἀγκάλες εἶναι ἡ ἀντίθεση στὸ μεγάλο κακό, πὺν θὰ συμβῇ ὕστερα ἀπὸ λίγο, καὶ τονίζει ἀκόμη πιὸ πολὺ τὴν ἀπιστίαν της.

Στὶς δυὸ θρακικὲς παραλλαγές, ποῦχω ὑπ' ὄψη μου (Ἀρχ. Θρακ. Θησ. Α' σ. 250,38 καὶ Γ' σ. 34, 10), δὲν ὑπάρχει αὕτῃ ἡ ἀρχὴ στὸ τραγούδι, ἀπὸ τὸ ὁποῖο γενικὰ ἔχει φύγει κάθε πνοὴ ποιητικὴ, κι' ἔτσι ἔχει καταντήσει τοῦτο μιὰ στενὴ ἀφήγησις ἐνὸς ἐπεισοδίου συζυγικῆς τιμῆς. Ἀρχίζει μὲ πρῶτο πρόσωπο :

Σηκώθηκα μεσάνυχτα νὰ πάω στὸ πανηγύρι,
δὲν πάω μακρυνά, δὲν πάω σιμά, δώδεκα ὥρες δρόμο,
ξέχασα τ' ὥρολόγι μου, γυρνῶ γιὰ νὰ τὸ πάρω

ἢ ἄλλη :

Ἐτοίμασα τ' ἀλογάκι μου στὸ πανηγύρ' νὰ πάγω,
τὸ φυλαχτήρι μ' ξέχασα, γύρισα νὰ τὸ πάρω

χῆς, σὰν ἄνθησι ἀντιπροσωπευτικὴ μιᾶς περιόδου πολιτισμοῦ, ἀπὸ σύγχρονα λαϊκὰ δημιουργήματα καὶ διασκευές, πὺν κι' αὐτές πάλι εἶναι ἀντιπροσωπευτικὲς τῆς ἐποχῆς τους.

Καὶ οἱ τυπικοί ἐξ ἄλλου στίχοι στὴν πρώτη παραλλαγή :

νὰ τὴν ξυπνήσω μὲ νερό, φοβοῦμαι μὴ κρυώσει,
νὰ τὴν ξυπνήσω μὲ ρακὶ φοβοῦμαι μὴν πεθάνει

πρὶν ἀπὸ τοὺς στ. 9—10

στέκομαι συλλογίζομαι τὶ πρέπει νὰ τὴν κάνω,
βγάζω τὸ κοφτερὸ σπαθὶ καὶ παίρνω τὸ κεφάλι τ'ς

παρμένον ἀπὸ ἄλλο τραγούδι, εἶναι τόσο ἀταίριαχοι ἐδῶ, πὺν τὸ λιγώτερο
προκαλοῦν τὰ γέλια.

Τέτοιες ἄτεχνες μεταβολές βλέπουμε συχνὰ σὲ παλιὰ δημοτικὰ τραγούδια μὲ πλαστὴ ὑπόθεση. Οἱ νεώτεροι θυμοῦνται τὸ θέμα, τὴν κύρια ὑπόθεση τοῦ τραγουδιοῦ, καὶ αὐτὴν διηγοῦνται μὲ τὸν δικό τους τρόπο, μὲ τὴ δική τους γλῶσσα, πολλὰς φορὲς ἄμετρα, ἄλλοτε πάλι ἀκόμα καὶ μὲ ρίμα, ἐνῶ στὸ μεταξὺ χάνεται ὅλη ἡ ὁμορφιά, πὺν ὑπῆρχε τόσο στὰ ἐκφραστικὰ μέσα, ὅσο καὶ στὴν οἰκονομία τοῦ ἀρχικοῦ τραγουδιοῦ. Κι' ὁ λαὸς ἄλλωστε διακρίνει πολὺ καλὰ τὸ καινούριο ἀπ' τὸ παλιὸ τραγούδι.

Ἐπίσης στὸ ἐρωτικὸ τραγούδι (Θάλασσα ΙΑ' σελ. 8,18), πὺν τραγουδιέται στίς Σοφίδες στὰ κάλας, τὸ τραγούδι τὸ ἀληθινὸ ἔχει ξεχαστῇ. Ὁ διάλογος, ποῦνουμε σ' ὅλες τὶς παραλλαγές, ἔχει γίνεαι μονόλογος, κι' ἔτσι μένει ἀδικαιολόγητη καὶ ξεκαρτερικὴ ἡ ἐρώτησις. Ἀπὸ ἐπίδοσιν δὲ τῶν καλῶν λατῶν καὶ ἀπὸ ἀμφυμονία μὲ τὴν ἐξοχὴν τοὺς εἰσὶν αὐτοὶ παρνεύοντες ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τοῦ στίχοι, γὰρ τὰ καὶ τὸν φιλοδώρημα, βάζει στὴν ἐρώτησι στ. 4 καὶ τὸ συνηθισμένον καίνεαι τῆς κόρης...

...ἀπ' ἀψηλὴ μεριά κι' ἀπὸ γραμματισμένη,

πὺν δὲν ἔχει καμμιὰ θέσι ἐδῶ, ἀντίθετα δὲ φαίνεται κι' ἀνόητη. Ἐπίσης τὸ β' ἡμιστίχ. τοῦ στ. 10, εἶναι ἀπλὸ παραγέμισμα ἀπὸ τὸν συλλογέα πιθανῶς, κι' ἔτσι βρέθηκε εὐκόλως ὁμοιοκαταληξία γιὰ τὸν τελευταῖον στίχο.

Παραθέτω ὁλόκληρον τὸ τραγούδι :

Κρατεῖ ὁ Μᾶης τὴ δροσιά, κρατεῖ κι' ὁ νιὸς τὴν κόρη,
στὰ γόνата τὴν κάθισε καὶ τὴν ψιλωρτάει :

—Κόρη μ', γιὰ δὲν εἶσαι κόκκινη, κόρη μ', γιὰ δὲν εἶσαι ξάσπηρ ;
γιὰ δὲν εἶσ' π' ἀψηλὴ μεριά κι' ἀπὸ γραμματισμένη :

5 Κατέβα κάτου στὴ Μπαρμπαριά, κάτου στὸ Σαλονίκι,
φάγε σταπίδα ραζακιά, κρουστάλλινο κεράσι,
τότε νὰ γίνεις π' ἀψηλὴ μεριά κι' ἀπὸ γραμματισμένη.

Καὶ μεῖς πολυχρονοῦμεν το αὐτὸ τὸ νιὸ ἀντρόγενο,
νὰ ζήσει χρόνια περισσὰ καὶ πάντα νὰ περάσει

10 καὶ μὲ τὰ χίλια κι' ὅσπερα ν' ἀσπρίσει νὰ γεράσει.

Μιὰ ἀπὸ τὶς κανονικὰς παραλλαγές, πὺν παίρνω τυχαῖα μέσα ἀπὸ τὸ ὑλικό,

ἄς χρησιμεύει γιὰ σύγκριση. Εἶναι ἀπὸ τὸν Χασιώτη (σ. 70,27)

Σ' τοῦτα τὰ σπῖτια τὰ ψηλά, τὰ μαρμαροχτισμένα
μέσα ν' ὁ νιὸς ποὺ κάθεταί (καί) μὲ τὴν πελιστέρα
στὰ γόνατα τὴν ἔβαλε στὰ μάτια τὴν τηράει :

—Κόρη μ' δὲν εἶσαι ὁμορφη ξανθὴ καὶ μαυρομάτα.

5 —Πέρα ἀπὸ τὸν Τούρναβο, ἔβγα στὸ Σαλονίκι
καὶ κόψε μου φορέματα, καὶ φτιάσε μου ἀρμάτες
νὰ ἰδῇς πὼς γένουμ' ὁμορφη, ξανθὴ καὶ μαυρομάτα.

Ἀνάλογο διάλογο ἔχουμε σ' ὅλες τὶς ἄλλες παραλλαγές, ποὺ ξέρω. Ἴσως ὅμως ἐδῶ νὰ πρόκειται ὄχι μόνο γιὰ χαλασμένο τραγούδι, μὰ γενικὰ γιὰ κακὴ συλλογὴ. Γιατὶ ἡ κακὴ κατάσταση τῶν τραγουδιῶν, ποὺ διαβάζουμε στὶς συλλογές, δὲν ὀφείλεται πάντα μόνο στὴν κακὴ παράδοση, ἀλλὰ καὶ στὴν ἄγνοια τῶν συλλογέων καὶ τὴν ἀδυναμία τους ν' ἀνακαλύψουν, ὅπου εἶναι ἀκόμα δυνατόν νὰ ὑπάρχει, τὸ γνήσιο καὶ τὸ καλὸ, καθὼς καὶ πολλὲς φορές, μάλιστα τὰ παλιότερα χρόνια, στὴν συνειδήσιν ἢ ὄχι κακοπιστία τους, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι ἐπιχειροῦν διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις τῶν δημοτικῶν κειμένων, κι' ἔτσι στὰ χαλάσματα τοῦ χρόνου ποσοδευοῦν καὶ αὐτοὶ τὰ δικά τους.

Πάνου λοιπὸν σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα τῆς συλλογῆς καὶ τῶν συλλογέων νομίζω, ὅτι δὲν εἶναι περιττὰ ἂν ποῦμε λίγα λόγους πρὸς τὴν ἀσφελήσιν κρίσιν καὶ καταστάσιν τῶν συλλογῶν καὶ συλλογιστῶν καὶ πρὸς τὴν ἐπιχειρηματικὴν. Κι' ἔχουν τέτοιες παρατηρήσεις πρὸς τὴν θέσιν τους σ' ἓνα περιοδικό, ποὺ γιὰ σκοπὸ του ἔχει τὴ λαογραφικὴ συλλογὴ.

Δὲν θεωροῦμε εὐκόλο πρᾶγμα τὴ συλλογὴ τραγουδιῶν, ὅπως καὶ γενικὰ κάθε λαογραφικὴ συλλογὴ, οὔτε ἔργο τοῦ τυχεροῦ, οὔτε καὶ ἀκόμη τοῦ κάθε ἐνθουσιώδους καὶ ἀκαμάτου πατριώτου, ἀλλὰ πιστεύουμε, ὅτι τὸ ἔργο αὐτὸ σήμερα, ποὺ ἡμεῖς δὲν ζοῦμε πιά τὸ δημοτικὸ τραγούδι, εἶναι ἀπὸ τὰ δυσκολώτερα καὶ γίνεται κάθε μέρα ἀκόμη πιὸ δύσκολο, ἂν ὄχι ἀδύνατο. Κι' ὅποιος καταπιάνεται μὲ τὴ συλλογὴ, ποὺ εἶναι ἡ βάση κάθε σοβαρῆς προσπάθειας γιὰ τὴν γνώσιν τοῦ τραγουδιοῦ, πρέπει νὰ ἔχει τέλεια ἐπίγνωσιν τῶν δυσκολιῶν, ποὺ θὰ συναντήσῃ.

Δὲν θὰ μιλήσω ἐδῶ γιὰ τὶς συλλογές δημοτ. τραγουδιῶν, ποὺ ἔχουμε καὶ ἐπομένως γιὰ τὴν θέσιν, στὴν ὁποία βρισκόμαστε σήμερα, ἂν θελήσουμε νὰ μελετήσουμε τὸ δημοτικὸ τραγούδι, γιατί ἄλλωστε τὰ γραφόμενά μου ἐδῶ ἔχουν τὸν τύπο σημειωμάτων γύρω ἀπ' αὐτὸ τὸ θέμα, ἀλλὰ θὰ πῶ λίγα λόγια γιὰ τοὺς νεώτερους συλλογεῖς, γιὰ κείνους, ποὺ θέλουνε νὰ ἐργάζονται σύμφωνα μὲ τὶς σύγχρονες ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστήμης, καὶ εἰδικὰ μάλιστα γιὰ τοὺς συλλογεῖς, ποὺ γνωρίζουμε ἀπὸ τὰ δυὸ Θρακικὰ περιοδικά.

Σήμερα στὶς ὁδηγίες, ποὺ δίνονται γιὰ τὴ συλλογὴ λαογραφικοῦ ὁλικοῦ, τονίζεται ὅτι οἱ συλλογεῖς πρέπει ν' ἀποδίδουν πιστὰ τὰ λόγια τοῦ

λαϊκοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἔχουν γιὰ πηγὴ, νὰ μὴ προσθέτουν οὔτε ἓνα νι, νὰ σημειώνουν τὴν ἡλικία, καταγωγὴ, γένος καὶ ἄλλες ἀκόμα λεπτομέρειες τῆς ζωῆς του, πουθενὰ ὅμως δὲν γίνεται λόγος, ὅτι γιὰ τὴ συλλογὴ χρειάζεται καὶ κάτι ἄλλο, γιὰ μᾶς πολὺ σημαντικό, δηλαδή ἡ σχετικὴ προπαιδεία τοῦ συλλογέως. Μὲ ἐνθουσιασμό μόνον ἄλογο συλλογὴ σοβαρὴ δὲν γίνεται καὶ μιὰ συγκομιδὴ τυχαία δὲν μᾶς ικανοποιεῖ. Δὲν νομίζουμε, ὅτι ἡ ἀρχὴ «μάζευε κι' ἄς εἴν' καὶ ῥόγες» βοηθάει στὸ σκοπὸ μας, στὴ γνώση τοῦ τραγουδιοῦ, ἀντίθετα πιστεύουμε, ὅτι τὰ πολλὰ καὶ διάφορα κείμενα, πρὸ πολὺ σύγχυση καὶ δυσκολία γιὰ τὸ ξεκαθάρισμα τῶν τραγουδιῶν μᾶς φέρνουν¹. Πρέπει πάντα νὰ ἔχει κανεὶς στὸ νοῦ του τὴ ζηταίει καὶ θέλει νὰ βοηθῇ, κι' ὅχι νὰ παίρνει ὅ,τι τοῦ δίνουν. Ἐτσι καὶ σχετικὰ μὲ τὸ δικό μας ζήτημα δὲν πρέπει νὰ νομίζουμε, ὅτι ἀρκεῖ ν' ἀνοίξει τὸ στόμα του ἕνας ἀγράμματος, καὶ μάλιστα γέρος, γιὰ ν' ἀρχίσουμε ἀμέσως νὰ γράφουμε. Γιατὶ καὶ μέσα στὸ λαὸ δὲν εἶναι ὅλοι ἴδιοι, ἔστω κι' ἂν ὅλοι εἶναι ἀμόρφωτοι καὶ βρῖσκονται στὸ ἴδιο χαμηλὸ διανοητικὸ ἐπίπεδο. Ὑπάρχουν κι' ἐδῶ οἱ πνευματικὲς διαφορὲς. Καὶ τὸ νὰ ἔχουν τραγούδια εἶναι φυσικὸ πρόνομιο μερικῶν διαλεκτῶν, ὅπως καὶ τὸ νὰ γέρας νὰ διηγέσαι παραμύθια δὲν εἶναι χάρισμα ὅλων τῶν ἀπλοῦν ἀνθρώπων καὶ παροιμίες δὲν θ' ἀκούσουμε σὲ ἴδιο βαθμὸ ἀπὸ τὸ στόμα ὅλων ἀλλὰ πρὸ πολὺ ἀπὸ ἐκείνους, ποὺ ἔχουν κάποτε μεγάλου φιλοσοφικοῦ προαιετισμοῦ ν' ἀντιπαραθέτουν τὰ πράγματα τῆς ζωῆς, κάποτε εἰρωνικὴ κριτικὴ πικρὰ ἀντισημασιμότητα καὶ καμὸτε νὰ διατυπώνουν γρήγορα κι' ἐπιγραμματικὰ τις σκέψεις καὶ παρατηρήσεις τους. Ἐπίσης δὲν φτάνει νὰ βρεθῇ ὁ πομπιστικὸς γέρος ἢ γριά, μὰ πρέπει νάβαι καὶ στὰ λογικά του, ὥστε νὰ πῇ καὶ τὸ ἀπαικτιστόν σωστό.

Στὰ χωριά, ποὺ πᾶμε ἀναζητῶντα, ὅλα μᾶς δείχνουνε πολλὲς φορὲς ἓνα πρόσωπο, «ποὺ ξέρει πολλὰ ἢ ὅλα τὰ τραγούδια κτλ.» γιὰ νὰ γράψουμε. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, ποὺ βέβαια θὰ ἤξερε κάποτε, τώρα ποὺ ἡ γέρας πολὺ ἢ ἀρρώστησε ἢ ἄλλα βάσανα τοῦτυχαν κι' ἔχασε τὴν διανοητικὴ του διαύγεια, δὲν θὰ μᾶς πῇ τίποτα τῆς προκοπῆς, τὸ πολὺ θ' ἀνακαλύψουμε μερικὰ λείψανα σὲ κάποιους στίχους, ποὺ θὰ θυμῇθῃ.

1) Ἐτσι μὲ μόνο ἐφόδιο τὸν μεγάλο τοῦς ἐνθουσιασμό καταπιάνονται μὲ τὴ συλλογὴ καὶ ξένοι, ποὺ νομίζουν πὼς μὲ τὸ νὰ μᾶς φέρουν ὅ,τι τυχὸν ἀκουσαν καὶ τοὺς εἶπαν, σώζουν τοὺς λαογραφικοὺς θησαυροὺς μας. Ὅταν ὅμως σ' αὐτοὺς λείπει, ἐκτὸς ἀπὸ τ' ἄλλα, ἀκόμη καὶ τὸ γλωσσικὸ αἰσθητήριον, ὅταν δὲν μποροῦν νὰ κάνουν οὔτε τὴ στοιχειώδη διάκριση μεταξὺ δημοτικοῦ καὶ λόγιου τραγουδιοῦ, μεταξὺ τῆς ὁμορφιάς ἐνὸς ἡρωικοῦ κλέφτικου τραγουδιοῦ καὶ τῆς πεζότητος καὶ ἀνυπόφορης πλαδαρότητας μιᾶς ρίμας, κι' ὅταν τὴν κάθε εἶδους φλυαρία μιᾶς χωρικῆς μᾶς τὴν παρουσιάζουν γιὰ μεγάλο εὖρημα, νομίζω ὅτι μᾶς ἐπιβάλλεται νὰ προσπαθήσουμε νὰ μετριάσουμε λίγο τοὺς ἐνθουσιασμοὺς τοὺς καὶ νὰ τοὺς ὑποδείξουμε, ὅτι ὁ μεγάλος κόπος, ποὺ κάνουν νὰ καταγράψουν χιλιάδες στίχων, δὲν πρόκειται ἀνάλογα νὰ μᾶς ἐξυπηρετήσῃ.

Χρειάζεται λοιπὸν μεγάλη προσοχὴ καὶ ἱκανότητα στὴν ἐκλογὴ καὶ ἐπιλογὴ τῶν προσώπων, μὰ γι' αὐτό, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν γνώση καὶ τὴν πείρα, εἶναι ἀπαραίτητο καὶ κάποιο φυσικὸ αἰσθητήριον, ὥστε νὰ μπορῇ ν' ἀνακαλύπτει κανεὶς τὸ καλὸ καὶ νὰ διακρίνει τὸ γνήσιο ἀπὸ τὸ νόθο¹. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ ἐφόδια αὐτὰ δὲν τᾶχουν πάντα οἱ συλλογεῖς, γι' αὐτὸ ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ ποσοῦ δὲν εἴμαστε σὲ ἄσχημη θέση, ἀπὸ τὴν ποιοτικὴν εἴμαστε σὲ πολὺ κακὴ. Κι' ἔτσι μᾶς λείπει ἡ στερεὴ βάση γιὰ τὴ μελέτη τοῦ τραγουδιοῦ καὶ ἡ προεργασία, ποὺ πρέπει νὰ γίνῃ πρὶν ἀπὸ κάθε ἐπιστημονικὴ ἐκδοσὴ καὶ μελέτη, εἶναι πολὺ μεγάλη.

Μερικὰ παραδείγματα τραγουδιῶν παρμένα στὴν τύχη μέσ' ἀπὸ τὶς θρακικὲς συλλογές, νομίζω, πὼς μπορεῖ νὰ χρησιμέψουν γιὰ μιὰ πιὸ προσεχτικὴ καὶ καλύτερη συλλογὴ στο μέλλον. Πιστεύουμε ὅτι σὲ ἀμέλεια τοῦ συλλογέως ὀφείλεται τὸ ἀποσπασματικὸν τραγούδι τῆς «συζύγου βοσχοῦ» στο Ἄρχ. Θρακ. Θησ. Δ' σ. 136, 10, ποὺ ἀρχίζει μόλις ἀπὸ τοὺς στίχους:

Καλὰ μπερμπέρη, μπερμπέριζε, τσομπάνη θὰ τὴν κάμω,
τσομπάνικα τὴν χώρισα², τσομπάνικα θὰ τὴν βάλω

Δὲν θὰ προσπάθῃσῃ δηλ. αὐτὸς νὰ εἰς τὸν καταλλήλον ἄνθρωπο, ποὺ νὰ τὸ θυμᾶται κάπως καλύτερα, ἀλλ' ἀρχίζει ἀμέσως νὰ γράφει ὅ,τι τοῦ ἔλεγεν. Τὸ ὅτι θρῆσκται περισσότερο στὴ Θράκη, δείχνεται ἀπὸ τὶς παραλλαγές τ. γ. ἀπὸ Ἀρχ. Θρακ. Θησ. Γ' σ. 24, 64, Λαογραφία Δ' σ. 404, 21 καὶ θὼς κι' ἀπὸ ἄλλες, ποὺ ἔχουμε στὸ λαογραφικὸν ἀρχεῖο. Ἐπίσης τὸ τέλος τοῦ τραγουδιοῦ μόλις ὑπονοεῖται, τὸ μέγεθος κατὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ γενικὰ ὅλο τὸ τραγούδι εἶναι κακόν. Ὅσο γιὰ τὴν χωρὶς ἀρχὴ ἔχουμε νὰ παρατηρήσουμε, ὅτι εἶναι πολὺ πιὸ σπάνιον νὰ λείπουν τελῶς οἱ ἀρχικοὶ στίχοι ἐνὸς τραγουδιοῦ παρὰ τὸ τέλος, γιατί, ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ εἶναι τυπικὴ, πάντα ἐντυπώνεται καλύτερα καὶ δυσκολώτερα λησμονιέται, ἐνῶ συνήθως ἀρχίζουν τὸ τραγούδι κι' ἐπειδὴ δὲν θυμοῦνται τὴν συνέχεια, ἢ σταματοῦν ἢ, μάλιστα σὲ διηγηματικὰ τραγούδια, ἀφηγοῦνται τὸ τέλος σύντομα σὲ πεζὸ λόγο. Ἴσως μά-

1) Ὅποιος ἔχει ἐπιχειρήσει νὰ μαζέψῃ ὕλικὸ θάχει πείρα ἀπὸ τὶς «ἐξυπνάδες» τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ μας, ποὺ γιὰ νὰ μᾶς δοκιμάσουν, ἂν καταλαβαίνουμε λένε καὶ τραγουδᾶνε πολλὰς φορὰς ἄλλ' ἀντ' ἄλλων. Αὐτὸ προσπάθησαν νὰ μὴ κάνουν οἱ τσοπάνηδες στὸν Παρνασσόν· μὴ ἀνακάτευν ἐπίτηδες τὰ τραγούδια γιὰ νὰ δοῦν, ἂν θὰ τὸ καταλάβω. Θὰ ἤθελα ἀκόμα νὰ σημειώσω ἐδῶ, ὅτι πρέπει νὰ ἐπιδιώκουμε νὰ καταγράφουμε τὸ τραγούδι ἐνῶ τὸ τραγουδᾶνε, γιατί ἔτσι καὶ λιγώτερα κενὰ θᾶχουμε, ἐπειδὴ ὁ τραγουδιστὴς τὸ θυμᾶται καλύτερα τραγουδώντας το, καὶ δὲν χάνουμε τὰ τσακίσματα, ποὺ τὸ συνοδεύουν, ἔστω κι' ἂν τοῦτα ἐνδιαφέρουν πιὸ πολὺ τὸν μουσικό.

2) Σ. τ. Δ.—Τῆς ἔκοπα· χωρίζω στὴ Θράκη λέμε τὸ κόψιμο τοῦ πανιοῦ ἀπὸ τὸ ράφτη· λ. χ.—Φουστάν' θὰ χωρίσω σήμερα.—Πῆγα νὰ χωρίσω ἓνα φουστάν', ἔλεγε ἡ μοδίστρα, ποὺ πήγαινε στὰ σπίτια νὰ κόψῃ τὸ ρούχο τὸν παλιὸ καιρό.

λιστα κι' ἔδω νὰ εἶπε ὁ τραγουδιστὴς σὲ πεζὸ ὅσα λείπουν, καὶ ὁ συλλογεὺς νὰ μὴ τὰ σημειώσε.

Στὰ Θρακικὰ Γ' σ. 248 9, πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὸν συλλογέα τραγουδιῶν τῆς Σωζόπολης, ὅτι λίγα τραγούδια ἤξεραν ὁλόκληρα, ἐπειδὴ τραγουδοῦσαν μόνο μερικὲς στροφῆς ἀπ' τὸ καθ' ἓνα, κι' ἔτσι ἐλησμονοῦντο. Ὁ ἴδιος «προσπάθησε νὰ τὰ μαζέψῃ καὶ ὅσα ἦταν μισὰ ἢ παραλλαγμένα ἐφρόντισε, κατὰ τὸ δυνατόν νὰ τὰ συμπληρώσῃ ἀπὸ ἄλλους, πού τὰ ἤξεραν καὶ νὰ τὰ ξεκαθαρίσῃ κτλ. κτλ.» Αὐτὴ τὴ συμπλήρωση ὅμως ἀπὸ διαφόρους πρέπει πολὺ νὰ προσέχουν οἱ συλλογεῖς. Δὲν λέω βέβαια, ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀναζητήσουμε ἓνα τραγούδι σὲ πολλοὺς, μάλιστα ἐπιβάλλεται νὰ τὸ κάνουμε αὐτό, γιὰ νὰ βεβαιωθοῦμε ἂν σ' ἓναν τόπο ὑπάρχει πραγματικὰ καὶ εἶναι γνωστὸ στοὺς πολλοὺς τὸ τραγούδι, ἢ ἂν κατὰ σύμπτωση μονάχα τὸ ξέρεῖ κάποιος, ἐνῶ ξεχάστηκε γενικὰ ἢ καὶ μήπως εἶναι ὁλότελα ξένο στὸ χωριὸ καὶ πρόσφατα φερόμενο ἀπὸ κάποιον ἄλλου. Δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται ὅμως νὰ κολλήσουμε τοὺς στίχους, πού μᾶς τραγούδησε ἓνας στοὺς στίχους, πού ἀκούσαμε ἀπὸ κάποιον ἄλλον, μόνο καὶ μόνο γιὰτὶ ἐμεῖς νομίζουμε πὼς ταιριάζουν. Φυσικὰ, ὅτι νὰ δὲν θυμᾶται τὴ συνέχεια τοῦ τραγουδιοῦ, πού ἄρχισε καὶ ἀκούει μερικοὺς στίχους ἀπὸ ἄλλον νὰ τὸν συμπληρώνῃ, θὰ προσθέσουμε τοὺς νέους στίχους, ἀπὸ ὅπως σημειώσουμε αὐτὴ τὴν λεπτομέρεια, τὴ χρήση στὸ μετέπειτα. Ἀλλοῦς κινδυνεύουμε νὰ κολλήσουμε ἀνόμοια πράγματα. Γιὰτὶ καθεὶ τραγούδι ἔχει μέσα του ὁ καθένας ὅαν ἑνιαῖο σύνολο, καὶ μόνος αὐτοῦ νὰ ἔκαστε νὰ τὸ συνεχίσει καὶ νὰ τὸ τελειώσῃ. Δὲν πρέπει οἱ παραλλαγές, πού ἐμφανίζονται ἀπὸ τὰ διάφορα ἄτομα νὰ ἀνακατεύονται ἀπὸ μᾶς, γιὰτὶ τότε θὰ παρουσιάσει ἡ συλλογὴ μας ὄχι τραγούδι, ἀλλὰ συνονθύλευμα στίχων. Ἄν δὲ μεγάλοι ἐπιστήμονες, πού καταπιέστηκαν μὲ τέτοια δουλειὰ χάλασαν τὰ τραγούδια, φαντάζεται κανεὶς τί πρόκειται νὰ πάθουν τοῦτα, ἂν ἐφαρμόσουμε τὸ σύστημα ἐμεῖς οἱ ἄλλοι.

Ἀπὸ τὰ Θρακικὰ βρίσκω ὅτι ἡ συλλογὴ τῆς Ἑλπ. Σταμούλη—Σαραντῆ στὸν τόμ. 11 σ. 3—275, παρὰ τὸ μεγάλο πλῆθος τῶν τραγουδιῶν, πού μᾶς δίνει, ὥστερεῖ κατὰ τὸ ποιόν. Βέβαια τὰ πολλὰ ἀποσπάσματα, τὰ πολλὰ παραμορφωμένα τραγούδια δείχνουν, ὅπως καὶ παραπάνου εἰπώθηκε, ὅτι στὴ Θράκη τὸ τραγούδι μέρα μὲ τὴν ἡμέρα λησμονιέται, μὰ νομίζω ὅτι δὲν εἶναι τοῦτο ἡ μόνη αἰτία, ἀλλὰ πολὺ ἔχει νὰ κάνει καὶ ἡ ἀπρόσεχτη καὶ ἀνεπιστημονικὴ ἀναζήτησις καὶ συλλογὴ.

Ἐπίσης στὴ συλλογὴ τοῦ Δ. Βογαζλῆ στὸν ἴδιο τόμο, σ. 279—306, ἢ ἔχουμε νεώτερα ἄτεχνα στιχουργήματα, ὅπως π.χ. σ. 283, IV. 304, XXIX κ. ἄ., αὐτὰ μάλιστα θυμίζουν νεώτερα Καρπαθικὰ δίστιχα κατασκευάσματα, ἢ πάλι μικρὰ ἐρωτικὰ καὶ σατιρικά, πού, ὅπως εἶδαμε, ἀφθονοῦν στὴ Θράκη ἢ καὶ τραγούδια ὄχι δημοτικά, ὅπως στὴ σ. 294, XVII. Ἄλλα πάλι δημο-

τικά φαίνεται, πὼς ἔχουν διορθωθῇ¹ ἀπὸ τὸν συλλογέα, ὅπως π. χ. ὁ Χάρος καὶ ἡ Λυγερὴ στὴ σ. 284, V. Καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ ξενιτεμένου στὴ σ. 296, XIX, στ. 13 :

Ἄν εἶχα μάννα κι' ἀδερφὴ δὲν τ' ἄφερνα σὲ σένα,

νομίζω ὅτι δὲν εἶναι δημοτικὴ, ἀλλὰ συμπλήρωσις τοῦ συλλογέως ἢ ἔστω καὶ σκέψις τοῦ λογίου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον θὰ πῆρε τὸ τραγούδι. Τέτοια ἀπάντησις δὲν βρίσκεται σὲ καμμιά ἄλλη παραλλαγή, παρὰ μόνο σὲ μιὰ ἀπὸ τὴ Γέννα τῆς Θράκης, (Ἀρχ. Θρακ. Λαογραφ. Θησ. Β', σ. 142, 6), ὅπου οἱ τελικοὶ αὐτοὶ στίχοι εἶναι ἀκριβῶς ἀπαράλλαχτοι. Μοῦ φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι τυχαία ἡ ὁμοιότης αὐτῇ τῶν δύο παραλλαγῶν, οὔτε ὅτι συμβαίνει τοῦτο γιατί προέρχονται ἀπὸ τὸν ἴδιο τόπο, ἀλλὰ ὅτι ἡ μία θὰ ἀντιγράφηκε ἀπὸ τὴν ἄλλη. Γενικὰ δὲ πιστεύω, ὅτι τέτοιες συμπληρώσεις μὲ βάση προηγούμενες συλλογὲς ἀπὸ τὸ ἴδιο μέρος τῆς Ἑλλάδας γίνονται πολὺ συχνά, καθὼς καὶ ὅτι τὸ νὰ βρίσκουμε πολλὰς φορές τὸ ἴδιο τραγούδι στοὺς διάφορους τόμους τῶν δύο αὐτῶν περιοδικῶν ὀφείλεται στὴ συστηματικὴ ἀναζήτησις ὁμοίου τραγουδιοῦ ἀπὸ τοὺς συλλογεῖς.

Στὸ ἴδιο τραγούδι τῆς συλλογῆς Ἰ. Χρηστίδου (Ἀρχ. Θρακ. Λαογρ. Θησ. Β', σ. 142), οἱ στίχοι 11—12 μετὰ τὸν 10 :

Ἔνας πλύσιμον τὰ ροῦχα μου, ξένε, τοὺς σάπωνίζουσιν,
ἀντὶς νερὸ πιάσταμα νὰ ἀντὶς πηλὸν μύσχο,
κι' ἀντὶς στὸν ἥλιο στέγνωμα στ' ἀστὴρα καὶ στὸ φεγγάρι,

παρμένοι ἀπὸ ἄλλο τραγούδι τῆς ξενιτειᾶς δὲν ἔχουν νόημα ἐδῶ· ὁ ξενιτεμένος δὲν θάκλαιγε τὴ μοῖρα του, ἂν στὴν ξενιτεῖα, ποὺ βρισκόταν τοῦ πλέναν τὰ ροῦχα του μὲ μύσχο. Τὸ ξύπνημα καὶ τὸ πλύσιμο μὲ μύσχο στὰ τραγούδια μας δείχνει μόνο τὴ λαχτάρα γιὰ τὸ ἀγαπημένο πρόσωπο. Στὴν ἴδια συλλογὴ τοῦ Χρηστίδη, στὸ τραγούδι τοῦ Λεβέντη καὶ τοῦ Χάρου (σ. 143, 9) ὁ στ. 6 :

Δίχως ἀσθένεια κι' ἀρρωστιά πῶς παίρνεις τὴν ψυχὴ μου :

φτειάχτηκε ἀπὸ τὸν στίχο, ποὺ βρίσκουμε σ' ὅλες τὶς παραλλαγὰς τοῦ τραγουδιοῦ τούτου :

Δίχως ἀσθένεια κι' ἀρρωστιά ψυχὴ δὲν παραδίνω.

Βέβαια ἡ ἔννοια εἶναι ἡ ἴδια καὶ ὅμως ἡ βαρύτερη ἔκφρασις τῆς λεβεντιάς, ποὺ μᾶς δίνει τὸ ἀρχικὸ τραγούδι χάνεται ἐδῶ. Ἄλλοῦ πάλι ἐνῶ τὰ τραγούδια γενικὰ εἶναι καλὰ, μερικὰ παραγεμίσματα ποῦχουν, δείχνουν ὅτι ἡ

1) Σ. τ. Δ. Τοῦτο τὸ βεβαιώνει ὁ κ. Μ. Ἀποστολίδης, ποὺ τοῦχε στείλει ὁ κ. Β. τὴ συλλογὴ του πρὶν δημοσιευθῇ, ζητώντας τὴ γνώμη του καὶ τίς παρατηρήσεις του γιὰ τὰ τραγούδια τῆς συλλογῆς του.

ὁ συλλογεὺς βοήθησε τὸν πληροφοριοδότη νὰ συμπληρώσει τὸ κενὸ τοῦ στίχου, ποὺ δὲν θυμότανε, ἢ ὅτι καὶ μόνος του ἐκείνος τῶκανε αὐτό, γιατί δὲν τοῦ φαινότανε τέλειο τὸ τραγούδι.

Παρατηρήσεις σὲ καθ' ἓνα ἀπὸ τὰ τραγούδια τῶν θρακικῶν συλλογῶν ἔχουμε νὰ κάνουμε πάρα πολλές ¹, ἀλλὰ μιὰ τέτοια δουλειὰ θὰ ξέφευγε ἀπὸ τὰ ὅρια ἐνὸς ἄρθρου, ὅπως τοῦτο ἐδῶ ². Πάντως ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα παραδείγματα, ποὺ δώσαμε κι' ἀπ' ὅσα εἴπαμε καταλαβαίνει κανεὶς, ὅτι οἱ συλλογές τῶν θρακικῶν τραγουδιῶν μᾶς δίνουν τὸ περισσότερο μιὰ κακὴ εἰκόνα τοῦ τραγουδιοῦ. Ἴσως βέβαια οἱ εἰδικές συνθήκες τοῦ τόπου τούτου μὲ τὴ μεγάλη ἀναστάτωση ποῦπαθε, νᾶφεραν μεγαλύτερη σύγχυση καὶ διακοπὴ στὴν παράδοση, ἀπ' ὅση ἔγινε σ' ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας, μὰ τὴν κατάστασι αὐτὴ δὲν μποροῦμε βέβαια ν' ἀλλάξουμε. Ὅ,τι χάθηκε, χάθηκε γιὰ πάντα καὶ δὲν νομίζω, ὅτι μελλοντικὲς συλλογές θρακικῶν τραγουδιῶν, ὅπως ἄλλωστε καὶ γενικὰ ἄλλων τόπων, πρόκειται νὰ μᾶς διαφωτίσουν περισσότερο σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, ἀπὸ τίς παλιότερες ποῦχουμε. Λίγοι εἶναι οἱ προνομιοῦχοι τόποι, ποὺ ἀκόμα καὶ σήμερα ἴσως ἔχουν νὰ μᾶς προσφέρουν κάτι ἀξιόλογο.

Μ' αὐτὰ ποὺ εἴπαμε δὲν θέλουμε βέβαια ν' ἀνακόψουμε τὴν προθυμία, ποὺ ὑπάρχει γιὰ συλλογὴ λαογραφικοῦ ἔθνους καὶ εἰδικὰ τραγουδιῶν, ἀφοῦ καὶ ἡ νεώτερη μορφή τους, ὅπως ἀδελφεοὶ καὶ φίλοι ἐνδιαφέρει τὸν μελετητὴ λαογράφου, ἀλλὰ θὰ θέλωμε νὰ παραστήσουμε τοὺς συλλογεὺς τῶν συλλογῶν, ποὺ θὰ συναντῶν στο ἔργο τους, ποὺ γιὰ νάχει ἀγαθὰ ἀποτελέσματα ἀπαιτεῖ ὄχι μόνο πολὺν κόπο, ἀλλὰ καὶ ἀκριτὰ ἐφόδια.

Ἰούλιος 1939

1) Ἐχουμε βέβαια ὑπ' ὄψιν μας ὄχι μόνο τίς συλλογές τοῦ Ἀρχείου Θρακ. Θησ. καὶ τῶν Θρακικῶν. Τότε θὰ μιλούσαμε καὶ γιὰ τὴν ἀναξιοπιστίαν τῆς συλλογῆς Κουρτίδη καὶ σὲ πολλὰ τοῦ Μανασεΐδη.

2) Μιὰ ἀπὸ τίς πολλὰς σοβαρὰς ἐργασίες τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν εἶναι καὶ ἡ σχετικὴ μελέτη καὶ προεργασία γιὰ τὸ ξεκαθάρισμα τῶν συλλογῶν, ὥστε νὰ μπορέσει νὰ καταπιαστῇ ἔπειτα μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔκδοσιν τοῦ λαογραφικοῦ αὐτοῦ θησαυροῦ.

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

1. Τὰ ἀρχεῖα τῆς Κοινότητος Σαράντα Ἐκκλησιῶν

Χάριν τῆς ἱστορίας σημειώμεν ὅτι ἡ προσπάθειά μας πρὸς εὐρεσιν τῶν χαμένων ἀρχείων τῆς Ἑλλ. Κοινότητος Σαράντα Ἐκκλησιῶν ἐναυάγησεν. Πρὸς τοῦτο εἴχομεν γράφει παντοῦ, ὅπου ἐπιστεύετο ὅτι ἤμποροῦσε νὰ εὕρεθῇ καὶ ἡ ἐλαχίστη ὑπόνοια περὶ τῆς ὑπάρξεώς των. Ἡ δημοσιευομένη ἀμέσως ἐπιστολὴ τοῦ μητροπολίτου Σιδηροκάστρου μᾶς παρέχει τὸ ἱστορικὸν τῆς μεταφορᾶς τῶν ἀρχείων μέχρις Ἀλεξανδρουπόλεως. Ἡ δὲ ἀπάντησις εἰς ἔγγραφόν μας τῆς Γεν. Διοικήσεως Θράκης ἀπὸ 28 Ἀπριλίου 1940 περὶ τῆς ματαιᾶς προσπάθειάς τῆς Γεν. Διοικήσεως, μᾶς ἀφαιρεῖ καὶ τὴν τελευταίαν ἐλπίδα ὅτι θέλουν ποτὲ ἀνευρεθῇ ταῦτα τὸσον πολῦτιμα διὰ τὴν πνευματικὴν ἱστορίαν τῆς λαμπρᾶς Κοινότητος Σαράντα Ἐκκλησιῶν.

Κύριε Παπαχριστοδοῦλου,

Ἀφοῦ σὰς συγκατῶ διὰ τὸ «Βραβεῖον Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν» ὅπερ τιμᾷ τὸν τε διευθυνὴν τοῦ περιοδικοῦ καὶ τοὺς συνεργάτας αὐτοῦ καὶ ἀφοῦ σὰς εὐχηθῶ εὐφρόσυνον καὶ πρόξενον πάσης πνευματικῆς χαρᾶς τὸ πρὸν ἔτος 1940 ἀκολούθως ἐκφράζω τὴν λύπην μου διὰ τὴν μυστηριώδη ἀπώλειαν τῶν ἀρχείων τῆς Μητροπόλεως 40 Ἐκκλησιῶν. Ὅλα τὰ ἀρχεῖα Μητροπόλεως τε καὶ ἐκτὸς Συλλόγου συνελέγησαν ὑπ' ἐμοῦ, ἐτοποθετήθησαν εἰς ἓν κιβώτιον, ἐγράφη ἐπ' αὐτοῦ «Ἀρχεῖον Ἱερᾶς Μητροπόλεως 40 Ἐκκλησιῶν», ἐκομίσθησαν ὑπ' ἐμοῦ προσσωτικῶς κατὰ τὴν ἐμεῖθεν ἀναχώρησιν μας μετὰ τοῦ π. Νομάρχου καὶ τῶν ἀρχείων τῆς Νομαρχίας, καὶ ὅτε ἀφίχθημεν εἰς Δεδέ-Ἀγάτε, ἐτοποθετήθησαν πάντα ταῦτα εἰς τὰ ὑπόγεια τῆς Νομαρχίας καὶ ὅταν μετὰ ἓν περὶ πρὸν ἔτος ἐξητήθησαν διὰ τίνα διαθήκην καὶ ἀργότερον δι' ἓν προικοσύμφωνον, ἐστάθη ἀδυναμία νὰ εὕρεθῶσιν. Ἐκτυπήσαμεν ὅλας τὰς θύρας καὶ ὁ ἱατρὸς Τζελέμπογλου ἐπίσης ἠρνήθησεν, ἀλλ' εἰς μάτην. Τίς παρέλαβεν αὐτὰ ἐκεῖθεν καὶ ποῦ τὰ μετέφερε ἄγνωστον. Εἴχομεν δὲ μέσα καὶ ὅλα τὰ ἀσημικά τῆς Ἐκκλησίας. Ἐρευνήσατε, ἂν θέλητε καὶ σεῖς καὶ ἴσως εὕρεθῶσι.

Μετὰ πολλῶν εὐχῶν

† Ὁ Σιδηροκάστρου Βασίλειος

Σημ. τ. Δ. Ἡ Γεν. Διοίκησις εἰς αἰτησίαν μας ὅπως ἐπιδιώξῃ τὴν ἀνεύρεσιν των, ἀπήντησεν ὅτι οὐδὲν ἀνευρέθη ἐκ τῆς γενομένης ἐρεῦνης.

2. Ἐλλόγιμε κ. Πολ. Παπαχριστοδοῦλου,

Εὐχαρίστως λαμβάνω τὴν ἔκδοσιν τοῦ Θρακικοῦ Ἀρχείου καὶ συγχαίρω ὑμῖν θερμῶς διὰ τὴν λαμπρὰν ἀσχολίαν σας, ἥτις εἶναι ἄγαν ἐθνικὴ. *Εἰς τὴν σελ. 121 (τ. ΣΤ) σχετικῶς μετὰ τὸν αἰοίδιμον Δαμιανὸν Λιβερόπουλον ἐπιτραπήτω μοι ἡ ἐπαινώριθωσις ὅτι ἐδίδαξεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ὡς ἐκτακτος καθηγητὴς ἀπὸ τοῦ 1852 — 56 ἴσως δὲ εἶναι τυπογραφικὸν παρόρσμη τὸ ἀναγραφόμενον μέχρι τοῦ 1896. Ἀλλ' οὔτε διωρίσθη ἱερατικῶς προϊστάμενος τοῦ ἐν Βιέννῃ Ἑλλ. Ναοῦ : Παρητήθη τῆς καθηρείας καὶ μετέβη εἰς Βιέννην ἔνθα ἱεράτευεν ὁ ἀδελφός του ἀρχιμ. Κοσμᾶς Λιβερόπουλος.*

Ἀτυχῶς εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπ. μεταξὺ τῶν φω-

τογραφιών όλων των προϋπαρξάντων καθηγητών δὲν ὑπάρχει ἡ φωτογραφία τοῦ
Λιβερπούλου οὐδαμῶς εὐρεθεῖσα.

Μετ' εὐχῶν

Ἰεζεκιήλ Βελανιδιώτης Θεσσαλιώτιδος

Υ. Γ. Γράφω εἰς ὑμᾶς διότι δὲν ἔχω τὴν τιμὴν νὰ γνωρίζω τὸν συντάκτην
τῆς λαμπρᾶς διατριβῆς κ. Κ. Κουρτίδην.

3. Γὰ τὰ ὑφάδια. Τὰ ταρακλιά

«Ἦταν ὁ παπποῦς ὁ Κωνσταντῆς ὁ Τατσοῖδης ὁ παλιὸς πρᾶγματευτῆς, πού
εἶχε τὰ ξακουστὰ φελεμένα, τὰ στημόνια καὶ τὰ φάδια καὶ σ' αὐτὸν ἐπήγαιναν οἱ
καλὲς φάντριες νὰ προμηθευθοῦν τὸ νῆμα πού ἐχρειάζοντο, ἀνάλογο πρὸς τὸ εἶδος
τοῦ πανιοῦ πού ἐπρόκειτο νὰ φιλοτεχνήσουν μὲ τὴν φημισμένη τέχνη τους. Διότι
ἦσαν πολὺ ξακουσμένα τὰ ὑφαντὰ τοῦ λάκκου (ἐργαλειοῦ) τῶν Σαρανταεκκλησιῶν,
πού τὰ ἐθαύμαζαν ἀκόμη καὶ στὴν πρωτεύουσα τοῦ βιλαετιοῦ, τὴν Ἀνδριανούπολη,
τῆς ὁποίας οἱ γυναῖκες δὲν ἔβλεπεν μὲ εὐνοϊκὸ μάτι συνήθως κάθε ἀνεγνωρισμένην
ὑπεροχὴν τῶν ὁμοφύλων των τῶν Σαρ. Ἐκκλησιῶν. Ὁ γεροτατσοῖδης λοιπὸν ἤξευ-
ρεν τί θὰ δώσῃ στὴν ἀμνία τῇ Μάλαμα, πρωτομαστόρισσα στὰ ψηφωτὰ καὶ τί στὴν
κυρὰ Δοχτινιώ, τεχνήτρα στίς σαντραισωτὲς μεσάλες, ὅπως καὶ τί ἐχρειάζετο ἡ
ἀμνία ἡ Πουλὶν' γιὰ τὰ κομοξακουσμένα τῆς ταρακλιά, τὰ χρησιμοποιούμενα ὡς
καλοκαιρινὰ μακάτια, στρωσίδια δηλ. τῶν καπαπέδων τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Μὲ ὅλη
τῆς τὴν ἀγραμματοσύνη ἡ ὑφάστρα ἤξευρε νὰ γὰρ γλάσθῃ, διότι ἐσυνήθισε τὸ μάτι
τῆς στὴν ἐτικέττα τοῦ δέματος μετὰ τὸ νῆμα, πού ἤρχετο ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, τὴν καλὴ
μάρκα Α. Α. Cronto καὶ ἀπ' αὐτὴ θὰ ἐτοίμαζε γιὰ στημόνι τὸ κλωστρὸ καὶ γιὰ ὑφάδι
τὸ λαγὸ. Ἐχρειάζετο δὲ ἰδιαίτερα ἀρρακτοσκέπη στὸ στημόνι, πρᾶγμα γιὰ τὰ
ταρακλιά, ὥστε νὰ ἐπιτύχουν αἱ θανμαζόμεναι σκάσει τοῦ λευκοῦ. Καὶ
πρῶτα ἔπρεπε τὸ νῆμα, ὅπως ἦτο εἰς τοιαύτας, νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν μάζαλ' (ἀραιό-
τατον μίγμα νεροῦ καὶ ἀλεύρου βασιμένου) διὰ νὰ ἀποκτήσῃ περισσοτέραν ἀντοχήν.
Μετὰ τὸ στέγνωμα ἐκαλαμιάζετο καὶ ἐγένετο τὸ διάσημο εἰς μῆκος σύμφωνα μὲ τὴν
ποσότητα τῶν πήχων τοῦ ὑφάσματος πού ἐχρειάζετο. Κατόπιν τὸ ἥμισυ περίπου
ἀπὸ τὸ ἐτοιμασμένο στημόνι εἰς κάθε διαστήμα 5 6 δακτύλων ἐτυλίγετο σφιχτὰ μὲ
σιτζίμι (σχονὶ ὄχι πολὺ χονδρὸ) εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατόν νὰ διαπε-
ράσῃ ὕγρὸν εἰς τὸ τυλιγμένον μέρος τοῦ νήματος, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ὑπερέβαινε
ἐπίσης τὰ 5—6 δάκτυλα. Ἔτσι ἐτοιμάζετο τὸ στημόνι γιὰ βάψιμο καὶ μετεφέρετο
εἰς τὸν Στεφανάκη τὸν μπογιατζῆ, ὁ ὁποῖος ἦτο εἰδικὸς εἰς τὸ εἶδος αὐτό· θὰ τὸ
περνοῦσε εἰς χροῦμα πολὺ σταθερὸν bleu ὅπου θὰ ἐχρωματίζετο μόνον, τὸ δὲ σφι-
χτοτυλιγμένο θὰ ἔμενε λευκὸν μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν σχοινιδῶν. Ἐπρεπεν ἔπειτα
νὰ τυλιχθῇ στὸ κάτω κυλινδρικὸ ξύλο τοῦ λάκκου καὶ νὰ περασθῇ ἀκολούθως στὰ
μυτάρια καὶ στὸ χτένι εἰς τρόπον ὥστε ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸ ὑπόλοιπον ἥμισυ στη-
μόνι βαμμένον ἐξ ὁλοκλήρου νὰ ἀποτελοῦν κατὰ μῆκος γραμμάς. Ὡς ὑφάδι ἐχρη-
σιμοποιεῖτο νῆμα λευκὸν καὶ ὑφαίνετο εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἔχῃ δύο ὄψεις (σύστημα
δημοκατόνι δηλ. μὲ ὀρτιά καὶ ξεστρεμιὰ) ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ζωηροτέρα, ἡ ὀρτιά,
ἀποδίδει τὸ ἀξιοθαύμαστον ταρακλὶ ὑφασμα, θανμαζόμενον καὶ σήμερον διὰ τὴν
ἰδιαίτεράν του λαμπρότητα, πού προσδίδει εἰς αὐτὸ τὸ ἰδιόρρυθμον τῆς βαφῆς του».

Εἰς. Παπαδοπούλου

4. Ἐπιστημονικοὶ ἐφορτασμοὶ

Α') Ἡ Θράκη ἐφόρτασε δύο ἐφορτὰς κατὰ τὸν μῆνα Μάϊον τρέχοντος ἔτους. Τὴν
70ετηρίδα τοῦ ἱατροῦ κ. Κ. Κουρτίδου, συγγραφέως τῆς Ἱστορίας τῆς Θράκης καὶ